

ΕΝΩΣΕΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ
& ΨΥΧΟΛΟΓΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ
&
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΟΜΟΣ Β΄
1965 - 1966

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ

Ε.Υ.Δ. Π.Ε.Κ. Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Β' ΤΟΜΟΥ

Ἰανουάριος 1965-Δεκέμβριος 1966

Τεύχη 11 - 20

*Ἐπιστημονικὸν ὄργανον τοῦ Συλλόγου Παιδαγωγῶν - Ψυχολόγων
Πτυχιούχων Πανεπιστημίων Ἐξωτερικοῦ*

ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

I. ΔΡΟΡΑ (Ληομονημένες σελίδες)

Μανόλη Τριανταφυλλίδη: Ἡ θέση τοῦ ἔθνους μας στὴν ὀρθογραφία τῆς γλώσσας του. Οἱ ἀγιάτρευτες δυσκολίες τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ	Σελ. 249
»	
»	
(ἐπιμέλεια Θ. Γέρου) Πρὶν καὶ ἡ διγλωσσία γεννᾷ πολλαπλές καὶ βαθιές βλάβες στὸ ἔθνος μας.	» 293
»	
(ἐπιμέλεια Θ. Γέρου) Ἰπόμνημα Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Μάιος 1912	» 325
»	
(ἐπιμέλεια Θ. Γέρου) Μανόλη Τριανταφυλλίδη: Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίο: Ἡ γλώσσα μας στὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας. Τεύχος 14	» 1
»	
(ἐπιμέλεια Θ. Γέρου)	

II. ΜΕΛΕΤΕΣ

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ · ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ · ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Ἐλευθερίου Ἀθανασίου: Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ παιδικοῦ συναισθήματος.	» 592
Δεωνίδα Βελιαρούτη: Ἡ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος.	» 523,590
Ἀριστείδου Βουγιούκα: Τὰ Δημοτικά μας τραγούδια	» 507
Θεοφράστου Γέρου: Θεωρία τῆς Γλώσσας	» 483
Σπύρου Κεχρή: Τὸ φιλοσοφικὸ ζήτημα ἀντίρροπο τῆς πνευματικῆς κρίσης τῆς ἐποχῆς μας	» 497
Ἀντωνίου Κρέτση: Ἐποπτεία καὶ ἔγνοια	» 26
Γ. Κυριαζοπούλου: Δύναται νὰ αὐξηθῆ ἡ εὐφυΐα	» 611
Κων. Λυκομήτρου: Ἡ ἐκπαίδευση καὶ ἡ ἐποχὴ μας	» 346
Leon Jeunehomme : Ἡ πρόδος τῆς Ψυχολογίας καὶ τὸ ἔργον τοῦ J. Piaget (Μεταφρ. Α. Κρέτση)	» 304,366
John Macmurray: Ἀνθρωπιστικὴ Ἀγωγή (Μετ. Ε. Κασιόλα)	» 267
Γ. Μαραγκοδάκη: Ἡ θεωρία τοῦ Skinner γιὰ τὴ μάθηση	» 514
Δημ. Παλυβοῦ: Οἱ ἀριστερόχειρες	» 25
Γ. Παπακωστούλα: Τὰ συνειδησιακὰ βιώματα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων	» 296,328
Ἀθανασίου Πόπορη: Τὸ περιβάλλον μέσα στὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται τὸ σύγχρονο παιδί	» 451,503
Γρ. Τριανταφύλλου: Μηχανισμοὶ ἄμυνας ἢ προσαρμογῆς	» 277
Γεωργίου Τσαμπῆ: Τὰ Παιδαγωγικὰ Κολλέγια τῆς Σκωτίας. Προτάσεις γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση τῶν Παιδαγωγικῶν μας Ἀκαδημιῶν	» 547,625
Ι. Χαλαμποπούλου: Παιδεία καὶ Τεχνικὸς Πολιτισμὸς	» 1

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΕΤΟΣ Δ' — ΤΕΥΧΟΣ 15 — ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1965

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Τοῦ κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ

Ἵποδιευθυντοῦ τῆς Μαρασλείου Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας

Μηνύματα ἀνησυχίας γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐκτός τινος γωνίας τῆς γῆς, ἀπὸ τὸ στόμα πολλῶν διασημοτήτων, ἀπὸ πρώτου μεγέθους ἀναστήματα, φθάνουν φωνές ἀνησυχίας ὅσον ἀφορᾷ τὴν πορεία καὶ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ σημερινὸς ἀνθρώπος, μᾶς λένε, ὅτι ζῆ μέσα σὲ ἓνα ψυχικὸ κενὸ ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ αἶσθημα τοῦ ἀνικανοποιήτου καὶ τῆς διαρκοῦς νευρικότητος, ποὺ τελικὰ τοῦ θολῶνουν τὴν σκέψιν. Ὅτι ἡ ἀνθρωπότης διανύει μιὰ περίοδο κοινωνικῆς ἀβεβαιότητος καὶ ἀσταθείας καὶ τὸ σῶμα της εἶναι γεμᾶτο πληγές ἀπὸ τὰ αἰχμηρὰ στιλέτα τῆς ἀνηθικότητος. Ὅτι ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐντιμότης, ἡ ἀρετή, ὁ ἠθικὸς βίος καὶ ὅλες οἱ ἀξίες τῆς ζωῆς ἔχουν ἀτονίσει. Ὅτι ὁ σημερινὸς ἀνθρώπος κατέχεται ἀπὸ μιὰ ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ μέλλον του. Ὅτι τὸ φάσμα τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πλανᾶται ἀνάμεσά του καὶ μιὰ ἀνησυχία καὶ φόβος συνέχει τὴν ψυχὴ του.

Πολλοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι στὴν θλιβερὴ αὐτὴ κατάστασι ἔφερε τὴν ἀνθρωπότητα τὸ διομηχανικὸ τέρας τῆς νεώτερης ἐποχῆς. Ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ πρόοδος κατεβρόχθισε τὸν ἠθικὸ πολιτισμὸ. Ὅτι τὰ ἠθικὰ θέλγητρα, τὰ δυνατὰ αὐτὰ ὄπλα τῆς κοινωνίας, φθίνουν καὶ ἀργοπεθαίνουν καὶ πάνω στὰ ἐρείπιά τους ἔχει στήσει τὸ βασίλειό του ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς μὲ τὶς ὑλικὰς ἀπολαύσεις του. Ὅτι ὁ σημερινὸς ἀνθρώπος κάνει τὸ πᾶν γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερες ὑλικὰς ἀπολαύσεις καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὶς κατώτερες ἐπιθυμίες του καὶ τὰ ταπεινά του πάθη μὲ ἐγκληματικὴ δὲ ἀδιαφορία κλείνει τὰ αὐτιά του καὶ συχνὰ καταπνίγει τὴν φωνὴν τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ὅτι, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη κατέκτησε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ κατακτᾷ σπουδαῖα ἐδάφη σὲ ὅλα τὰ πεδία τοῦ ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, κατέστη ἀτυχῶς ἡ ἴδια δούλη τῶν ἰδίων της ἀπαιτήσεων καὶ ὁ ἀνθρώπος ἔγινε ἔρμαιο τῶν ἰδίων ἐπιτυχιῶν του. Ὅτι ἡ ἐπιστήμη, παρὰ τὶς θαυμαστὰς κατακτήσεις καὶ τοὺς θριάμβους της, δὲν συνέτεινε στὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀληθινῆς εὐτυχίας τοῦ ἀν-

θρώπου. Σπουδαίοι επιστήμονες και σοφοί μᾶς λένε ότι ο έκδηλος ήθικος ακρωτηριασμός της ανθρωπότητας δείχνει καθαρά ότι το βασίλειο του τεχνικού πολιτισμού κατέληξε σε παταγώδη άποτυχία, σε σωστή χρεωκοπία. Πιστεύουν ότι ο τεχνικός και επιστημονικός πολιτισμός διετάραξε ψυχικῶς τὸν ἄνθρωπο, ἀτόνισε τις ἀνώτερες ψυχικὲς του δυνάμεις, τὸν ἐξουθένωσε μέσα σὲ μάταιες προσπάθειες, τὸν διέφθειρε και ἐδηλητηρίασε τις ἀνθρώπινες σχέσεις και τὴν ἁρμονία τοῦ κοινωνικοῦ βίου. "Οτι ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, παρὰ τὴν καλύτερευσί των βιοτικῶν ὄρων, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς εὐτυχής. "Οτι ἡ ψυχὴ του συμπιέζεται μὲ τὸ αἶσθημα τοῦ φόβου και τῆς ἀγωνίας, γιατί ἡ κεραυνοβόλος ἀνάπτυξις τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ αὐξάνει τὰ μέσα τῆς καταστροφῆς του.

«Ὁ ἄνθρωπος ἀποδείχτηκε ἀπαράμιλλος καταλύτης φραγμῶν μέσα σὲ λιγώτερο ἀπὸ μισὸν αἰῶνα, γιὰ νὰ περιορισθῶμε μόνο στὴν ἐποχὴ μας, ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὴν ὕλη τὴν κολοσσιαία ἐνέργεια ποὺ ἐγκλείει και κατέλυσε τὸ φράγμα των διαπλανητικῶν ἀποστάσεων. Ἀποδείχθηκε ὁμοῦ ταυτόχρονα και πολὺ ἀκατάλληλος «οἰκοδόμος φραγμῶν» κατὰ τὴν φράση τοῦ Ἡσαΐα, ἀνίκανος νὰ ἐλέγξῃ τις δυνάμεις ποὺ ἐλευθερώνει, ἀνίκανος νὰ περιστείλῃ τὰ κακά του ἐνστικτα και τὰ χαμερπῆ του πάθη, νὰ μετριάσῃ τὸ ἀγκούμενόν ἄγχος του και νὰ ἀποβάλῃ τὸν προαιώνιο φόβο του. Θαμπωμένος ἀπὸ τὴν ἐλιγγιώδη τεχνικὴ του πρόοδο, ἔχασε τὴν ἱστορικὴ του μνήμη. Μεθυσμένος ἀπὸ τὴν ὕλική του δύναμη δὲν αἰσθάνεται τὴν θλιθερὴ του κατάσταση. Κι' ὁμοῦ «Sunt Lacrimae Rerum». Πόσα δάκρυα δὲν ἔχυσε σ' αὐτὸ τὸν μισὸν αἰῶνα τῶν θριαμβευτικῶν επιστημονικῶν του κατακτήσεων. Καὶ ἦσαν ἀπὸ τὰ δριμύτερα ποὺ ἔχυσε ποτὲ γιὰ τοὺς τόσους βίαιους και ὁμαδικούς θανάτους, γιὰ τοὺς τόσους συγκεντρωμένους ἐξανδραποδισμούς, γιὰ τις τόσες στερήσεις ὕλικῶν και ἠθικῶν ἀγαθῶν, γιὰ τὴν τέτοια ὠμὴ καταπάτηση των ἀνθρώπινων δικαιωμάτων, γιὰ τὴν ὀλοκλήρωτικὴ περιφρόνηση τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ διαλογίζεται κανεὶς: μήπως αὐτὸ εἶναι τὸ τίμημα τῆς ἀλαζονείας του, ἡ τραγικὴ εἰρωνεία ποὺ κρατᾷ τὸν Τίτᾶνα δέσμιο και βορὰ των ὀρνέων; Αὐτὸς ποὺ μεταχειρίζεται σήμερα κοσμογονικὲς και κοσμοδιαλυτικὲς δυνάμεις και ἐπιχειρεῖ περιηγήσεις ἔξω ἀπὸ τὴν γῆ, στὸ πλανητικὸ σύστημα, αὐτὸς ὁ ἴδιος μεταχειρίζεται ἀκόμη τὴν θάναυση γλῶσσα των ἀπαίσιων τυράννων και ἐκτελεῖ τις ἀποτρόπαιες πράξεις τους στὸ φέρεσίμ του πρὸς τοὺς συνανθρώπους του. Καὶ ἐδῶ, νομίζομε βρίσκεται τὸ κλειδί τοῦ ἀνθρώπινου δράματος: πὼς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ξεχνᾷ στὰ μεγαλεῖα του τις ἀδυναμίες τῆς φύσης του, τις ὀργανικὲς και τις ψυχικὲς, και πὼς στὴν ἐπίγνωση τῆς ταπεινότητός του κρύβεται τὸ ἀληθινό, τὸ μοναδικὸ του μεγαλεῖο.

Ἡ ἱστορικὴ μνήμη εἶναι ἴσως τὸ ἀποτελεσματικώτερο ἀντίδοτο κατὰ τῆς φρεναπάτης τῆς ἀπεριόριστης προόδου τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς μιὰ καλύτερη ζωὴ, ποὺ τόσο τραγικὰ διαψεύτηκε στὸ πρόσφατο παρελθόν και τόσο σύντομα ξεχάστηκε ἀπὸ τοὺς λαούς. Οἱ μικρότητες και ἀθλιότητες ποὺ συμβαίνουν τώρα πάνω στὴ γῆ δὲν διαφέρουν κατὰ τίποτε ἀπὸ τις μικρότητες και τις ἀθλιότητες ποὺ ἔκανε ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή του. Χωρὶς νὰ σταθοῦμε στὰ ἀτομικά του ἐγκλήματα, ἄς σκεφθοῦμε τὸν ἄγονο και ἀτέλειωτο μόχθο των ταπεινῶν, τὴν στέρηση και των στοιχειωδέστερων ἀγαθῶν ἀπὸ τὴν πλειονότητα των ἀνθρώπων» (1).

Ἡ σημερινὴ κρίσιμη κατάσταση τῆς ἀνθρωπότητος.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος κερδίζει μὲν ὕλικὴ δύναμη, ταρασσεται ὁμοῦ και ἀτονεῖ ἡ ψυχικὴ ζωτικότης του. Ἡ ἐσωτερικὴ του ἀντίστασις στὶς γοητευτικὲς σειρήνες τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ἔχει ἐκμηδενισθῆ. Ἡ προσωπικότης του

1. Παπαδάκης Στέλιος : «Ὁ τεχνητὸς Δορυφόρος». «Ξενία», Ὀκτώβριος 1957.

καθημερινώς συνθλίβεται και χάνεται κάτω από τον μεγάλο αυτό κυρίαρχο και κατακτητή της ζωής μας: την μηχανή. Το διαδρωτικό και δλέθριο πνεύμα του υλισμού διεπότισε τα ψυχικά του κύτταρα.

Σήμερα άρχισαν να επικρίνονται και να άμφισβητούνται ήθικες άρχες καθιερωμένες επί αιώνες πολλούς. Η ήθικη συνείδησις έχει άμβλυνθῆ, και ὁ άνθρωπος οδηγείται σε ξεπεσμό και ήθικη κατάπτωσι. Ηθικες υποθήκες αιώνων πολλών άρχίζουν να περιφρονοῦνται. Οι άφθαρτες ήθικες άξίες, που δίνουν νόημα στην ζωή, καθημερινώς φθίνουν. Η άνωτερότης του πνεύματος, ή προσήλωσις και ή πίστις σε ιδανικά και άξίες, μιá ὀρθή φιλοσοφία ζωής σύμφωνα με τον ξεχωριστό προορισμό του στον κόσμο αυτό, άπυσιάζουν άπό τον σύγχρονο άνθρωπο. Μάς λείπει ὁ ανώτερος σκοπός και ή ύψηλή άποστολή άπό την ζωή.

Ο σημερινός άνθρωπος έχει γυμνώσει την ψυχή του άπό ύψηλά ιδανικά. Έκκοψε τους στενούς δεσμούς του με την πνευματική κληρονομιά τῶσων αιώνων. Έχει κηρύξει μιá επανάστασι εναντίον κάθε πνευματικής άξίας. Θεός, δικαιοσύνη, αλήθεια, ισότης, άρετή, είναι λέξεις μουχλιασμένες. Άρχες αιώνιες και ιδανικά χιλιοδοκιμασμένα έχουν πέταχτή ως άχρηστα, και ή ψυχή του έχει μείνει γυμνή και άδεια.

Η χριστιανική πίστις έχει έξωσθῆ άπό μέσα του, και στην καρδιά του έχει θροικασθῆ ή άποστασία. Και να σκεφθῆ κανείς πως ή πίστις ήταν μέχρι χθές τὸ πολικὸ άστέρι της ψυχῆς του. Η ψυχή του σήμερα έχει δηλητηριασθῆ άπό την άμφιβολία. Περιπλανάται στους δρόμους του υλισμού και της άθεΐας και τρώγει άπό τους πικρούς καρπούς της: τους καρπούς της άμφιβολίας, της άγωνίας και της άπαγοητεύσεως. Κι όμως, ή ανθρώπινη ψυχή ζητεί τον επιούσιον άρτον της.

Ο σημερινός άνθρωπος ξεοδεύει τὸ λάδι που έχει τὸ καντήλι της ζωής του κυνηγώντας την ὕλη και την ελεύθερη ζωή, και ή ψυχή του είναι πάντα άνικανοποίητη και πάντα διψασμένη. Στα κατάβαθα της καρδιάς του έχει δημιουργηθῆ ἕνα κενό, ἕνα άπύθμενο πηγάδι. Τὸ ἱερό της ανθρώπινης καρδιάς αίσθάνεται άδειο και ἔρημο, γιατί με ξυλοκέρατα δέν γεμίζει ή ανθρώπινη ψυχή (1). Και μέσα στον ήθικὸ άκρωτηριασμό που ύφίσταται καθημερινώς, ὁ άνθρωπος καθίσταται περισσότερο επικίνδυνος. Ο άνθρωπος, που δέν ἔδυσκολεύθη να γίνῆ ἕν πολλοῖς ὁ κυρίαρχος της φύσεως, άπεδείχθη άδύνατος να δαμάσῃ τον άνθρωπο «κτηνος» και να κυριαρχήσῃ πάνω στον ἑαυτό του. Τα ζωώδη ἔνστικτά του ὑπερσιτίζονται, ισχυροποιούνται και τον καθιστούν Προμηθέα Δεσμώτη στις ταπεινές και επάισχυντες ὀρέξεις του. Τὸν σπρώχνουν καθημερινώς σε νέες ήθικες ἔκτροπές, σε άδικίες, σε άλληλοφάγωμα. Τοῦ άφαιροῦν την πραγματική χαρά της ζωής, τοῦ κλέβουν την ψυχική του γαλήνη, την εὔτυχία. Τοῦ ὑποσκάπτουν την ἔμπιστοσύνη και τὸ συναίσθημα της άσφαλείας. Τὸν κάνουν φτερό στον άνεμο. Τὸν οδηγοῦν άπό τὸ φῶς στο σκοτάδι, άπό την άνοιξι της ζωής στην κόλασι. Ο σημερινός άνθρωπος βαδίζει σαν ὑπνωτισμένος στον γκρεμό και τον άφανισμό. Άβουλος, σωστό πiónι στην διάθεσι τῶν κατωτέρων ἔνστικτων του, γίνεται άνίκανος να επιβληθῆ στον ἑαυτό του, να ανυψωθῆ σε ανώτερα επίπεδα ήθικῆς, να αγωνισθῆ για την ήθική του τελείωσι. Κάθε ήμέρα που περνά, συνηθίζει στο σκοτάδι και φοβάται τὸ φῶς, σαν ἔχθρό του. Έτσι ὁ άνθρωπος, τὸ εὐλογημένο και μοναδικὸ πλάσμα στον πλανήτη μας, που ἔπλάσθη άπό τον Δημιουργό του «κατ' εἰκόνα και ὁμοίωσι», ἔπρόδωσε τον ξεχωριστό προορισμό του στην ζωή.

Μερικά αίτια της σημερινῆς κρίσεως.

Μιá άπό τις κυριώτερες αίτιες που προκαλεί τὸ ανθρώπινο δράμα εὔρискεται στην άσυμμετρία που ὑφίσταται ανάμεσα στις δυνατότητες και τις επιδιώξεις μας. Ο άν-

1. Άλεξίου Ιωάννου : «Μορφές...»

θρωπος διαρκῶς ἐπιθυμῆ, ἐνῶ γνωρίζει ὅτι δὲν μπορεῖ καὶ διαρκῶς νὰ ἐπιτυγχάνη, χωρὶς νὰ καταφεύγῃ ἢ σὲ φθορὰ τῶν δυνάμεών του ἢ σὲ ἀθέμιτα ἠθικὰ μέσα, ποῦ ὀδηγοῦν σὲ καταστάσεις ψεύτικης εὐτυχίας. Ὅστόσο, τὸ μυστικὸ τῆς εὐτυχίας εἶναι ἀπλό: "Ἐχεις σήμερα αὐτά; Καλύπτουν αὐτὰ ποῦ ἔχεις μὲ υἰεία καὶ ψυχικὴ γαλήνη τὶς βασικὲς σου ἀνάγκες; ἀγάπησέ τα καὶ πίστευε ὅτι εἶσαι εὐτυχής. Χωρὶς νὰ παύσης νὰ προσπαθῆς, μὲ τὴν ἀνεσι τοῦ χρόνου καὶ τῆς σκέψεως, γιὰ κάτι καλύτερα νὰ εἶσαι εὐγνώμων, ἔστω καὶ γιὰ λίγο, σὲ ἐκεῖνα ποῦ ἔχεις. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ πειθαρχῆ τὶς ἀνάγκες του, στὶς δυνατότητές του. Τότε θὰ αἰσθάνεται αὐτάρκης, ὑπερήφανος καὶ εὐτυχής. Ὁ καθένας μας ἄς ἀκολουθῆ πιστὰ τὴν συνταγὴ τῆς σοφίας τοῦ μέγαλου ποιητοῦ Σίλλερ: "Ὅταν δὲν ἔχη κανεὶς ἐκεῖνο ποῦ ἀγαπᾷ, πρέπει νὰ ἀγαπᾷ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει. Ὁ σημερινὸς νευρικός βίος, τὸ κράτος τῆς ὕλης τείνουν στὴν τρικυμία τους νὰ ἐξαφανίσουν κάθε ὁμορφιὰ τῆς ζωῆς. Ὁ ὑπερπολλαπλασιασμός τῶν περιττῶν ἀναγκῶν ἔχει ἐκτοπίσει τὴν ἀδολὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἔχει ὑποδουλωθῆ στὸν μεγάλο τύραννο ποῦ λέγεται **Πολυτέλεια**. Ἡ ζωὴ του εἶναι γεμάτη ἀγωνία καὶ δραματικὸ μόχθο. Δουλεῦει συχνὰ ὑπερωρίες καὶ κάποτε ξε-νυχτᾷ, ὑποσκάπτοντας ἔτσι τὴν υἰεία του, μόνο καὶ μόνο νὰ προσφέρῃ τὸν ἰδρωτὰ του στὸν **Βίωλὸχ** τῆς πολυτέλειας. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος διψᾷ γιὰ πολυτέλεια, γιὰ πλούτη. Γι' αὐτὸ τὰ κινήτρά μὲ ἀσυγκράτητη ὄρμη, μὲ πάθος. Μεγάλῃ περιουσία, ἀφθονες ἀνέσεις, πολλὰ χρήματα, νὰ ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους. Τὰ ὕλικά ὁμῶς πλούτη, παρ' ὅλη τὴν λάμψη τους, δὲν ἱκανοποιοῦν οὐσιαστικὰ τὸν ἄνθρωπο, δὲν τοῦ χαρίζουν τὴν ψυχικὴ γαλήνη, τὴν εὐτυχία. Πλούσιος δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἔχει ἀφθονοὺς χρήματα. Οὔτε εὐτυχής αὐτὸς ποῦ ζῆ μὲ πολλές ὕλικές ἀπολαύσεις. Εἶναι πλάνη νὰ ἐρμηνεύῃ κανεὶς τὶς ἐννοιες «πλοῦτος» καὶ «εὐτυχία» μὲ γνώμονες ὕλικούς. Ἡ εὐτυχία εἶναι κάτι τὸ ἐσωτερικὸ, κάτι τὸ ψυχικὸ. Κι ὁμῶς, σήμερα κυριαρχεῖ πολὺ ἡ γεοειδωλολατρία, ποῦ προβάλλει ὡς ἐλκυστικὰ εἰδωλά της τὸ δολλάριο καὶ τὴν «ντόλτσε βίτα». Παραμερίζομε στὸν δρόμο, καὶ δίδομε τιμητικὴ θέσι στὸν πλούσιο ποῦ ἔχει λιμουζίνα, καὶ ὄχι στὸν ἐπιστήμονα, τὸν πνευματικὸ ἄνθρωπο. Ὑποκλινόμεθα ἐμπρὸς στὸ πουγγὶ μὲ τὸ χρυσάφι, καὶ ἀδιαφοροῦμε γιὰ τοὺς πνευματικούς ἐργάτες, ποῦ ἀποτελοῦν τὸ πολυτιμότερο κεφάλαιο τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἔθνους, ποῦ εἶναι ἀξιοὶ κάθε τιμῆς. Ὅμως, ἡ τυφλὴ λατρεία τῆς ὕλικῆς δυνάμεως, ἀποτελεῖ δυναμίτιδα καὶ προκαλεῖ ἰσχυρὸ σεισμὸ στὰ θεμέλια τοῦ ἀνθρωπίνου οἰκοδομήματος. Τυφλωμένος ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ὕλικὴ λάμψη τοῦ πολιτισμοῦ μας, τὸ μυαλό του ἐθόλωσε καὶ ἡ ψυχὴ του διεφθάρη. Ἔτσι ἐφθάσαμε στὸ θλιβερὸ κατάντημα νὰ βασιλεύουν ἡ ρευστότης τῆς συνειδήσεως, ἡ ἀνειλικρίνεια, οἱ σοφιστίες, ὁ ἀτσιδισμός, ἡ καπατσω-σύνη, ἡ ἔλλειψις εὐθύτητος, ἡ ἐλαφρὰ ἀντίληψις περὶ καθήκοντος, ἡ πονηρία, ἡ ὑπο-κρισία καὶ ἡ ἔλλειψις ἐξάρσεως τῆς ψυχῆς καὶ ἀνατάσεως τοῦ νοῦ. Καὶ ἡ ἀνθρώπινη εὐτυχία, ποῦ δὲν ἐξασφαλίζεται μὲ τὴν ἀπόλαυσι τῶν ὕλικῶν ἀπολαύσεων, ἀπομακρύνεται ὄλο καὶ περισσότερο ἀπὸ κοντὰ μας.

Ποιὸς ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς μας.

"Ἄς μὴν παρεξηγηθοῦμε μὲ ὅσα μέχρι τώρα εἶπαμε καὶ ἄς μὴ χαρακτηρισθοῦμε ὡς ἀπαισιόδοξοι. Ἄν παρουσιάζομε τὴν κατάστασι τόσο ζοφερή, κάθε ἄλλο παρὰ κήρυκες ἀπαισιοδοξίας θέλομε νὰ γίνωμε. Σκοπὸς μας εἶναι νὰ ἐπισημάνωμε τὸ κακό, νὰ διαγνώσωμε τὴν ἀσθένεια καὶ, μὲ τὴν καλοπροαίρετη αὐτοκριτικὴ καὶ τὸν αὐτοέλεγχο, νὰ λάβωμε ὄλα τὰ ἀπαραίτητα μέτρα γιὰ τὴν θεραπεία τοῦ κακοῦ. Ποτὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ φοβᾷται τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας. Ὅταν μιλοῦμε γιὰ πνευματικὴ ἐξασθέ-νησι, γιὰ διασάλευσι τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, γιὰ ρευστότητα συνειδήσεων, γιὰ ἠθικὸ ἐκτροχιασμό, γιὰ ἔλλειψι πίστεως καὶ προσηλώσεως σὲ ἰδανικά καὶ ἀξίες, γιὰ μεγάλη πτώσι τῆς στάθμης τοῦ πνευματικοῦ μας πολιτισμοῦ, γιὰ ἔλλειψι ἀνθρωπιᾶς καὶ ἀγά-πης, γιὰ λατρεία τῆς ὕλης καὶ βασιλεία τοῦ ὀρθολογισμοῦ, γιὰ πέτρωμα τῆς καρδιάς

καὶ ἠθικὸ χάος — ὁ ἀπώτερος σκοπὸς μας εἶναι νὰ σημάνωμε συναγερμὸ ὄλων τῶν ἐνεργητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας καί, ἐπιστρατεύοντας τὸν ψυχικὸ καὶ πνευματικὸ δυναμισμό μας, μὲ τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῆς καταστάσεως, τὴν αὐτογνωσίαν καὶ τὴν φιλότιμη προσπάθειαν, νὰ καθαρίσωμε τὰ σάπια μέλη τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ μας, νὰ ἐξυγιάνωμε τὴν ἀτμόσφαιρα ἀπὸ τὴν νοσηρὴν νοσηροπλοία σκέψεως καὶ πράξεως καὶ νὰ πραγματοποιήσωμε τὴν ἀγακάθαρον ποῦ ἐπιβάλλεται, γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ πολιτισμοῦ μας. Αὐτὸς καὶ μόνον εἶναι ὁ σκοπὸς μας, καὶ ὄχι νὰ σπείρωμε τὴν ἴττοπάθειαν καὶ τὴν φοβίαν γιὰ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τὸ μέλλον τὸ δικό μας.

Ὅλοι οἱ σοφοὶ καὶ συγγραφεῖς, ποὺ ζωγραφίζουσιν μὲ μελανά χρώματα τὰ ἄτοπα τῆς ἐποχῆς μας, ποὺ μιλοῦν μὲ ἀηδία καὶ φόβον γιὰ τὰ ἀτομικὰ καὶ ὀμαδικὰ ἀποτρόπαια ἐγκλήματα τοῦ αἰῶνος μας, δὲν εἶναι ἀπαισιόδοξοι ἄνθρωποι, δὲν πιστεύουσιν ὅτι μοιραίως θαῖνομε πρὸς τὴν δύσιν τοῦ πολιτισμοῦ μας, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης τραεῖα σίγουρα πρὸς τὸν ἀφανισμό. Τὸ ἀπελευθερωτικὸν κήρυγμα τους εἶναι σκοπὸς ἔχει:

- Νὰ ἐβάλῃ φρένον στὸν ἠθικὸν κατήφορον ποὺ ἀκολουθοῦμε.
- Νὰ ἀπελευθερώσωμε τὴν ψυχὴν μας ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τὴν καταπίεσιν τῆς ἀρνήσεως.
- Νὰ σταματήσῃ τὰ τραγικὰ κυνηγητὰ καὶ τὸ πάθος τῶν ὕλικῶν ἀπολαύσεων.
- Νὰ σταματήσῃ ἡ θεοποίησης τῆς ὕλης καὶ ἡ ἐλεύθερη ζωὴ.
- Νὰ σταματήσῃ τὸ προσκύνημα τῆς πολυτέλειαν.
- Νὰ παύσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι καταλυτὴς τῶν πνευματικῶν ἀξιών καὶ ἡ ζωὴ του νὰ παύσῃ νὰ εἶναι δεμένη στὶς χειροπέδες τῶν παθῶν του.
- Νὰ παύσῃ ἡ ψυχὴ του νὰ εἶναι χλωμὴ καὶ ἄρρωστη καὶ μαραμμένη ἀπὸ τὸν ἀνεμο τῆς ἀπιστίας.
- Νὰ κἀνῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ συνέλθῃ.
- Νὰ γίνῃ στροφή πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον.
- Νὰ γίνῃ ἐσωτερικὴ καλλιέργεια: νὰ καλλιεργηθῇ ἡ ἔξαρσις, ἡ ἀνθρωπιά, ἡ ἀνάτασις, ἡ ἀρετή, ἡ ἀγάπη, ἡ τελείωσις.
- Νὰ ἐπανεύρῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν χαμένην ψυχικὴν του γαλήνην.
- Νὰ σταματήσῃ ἡ ἠθικὴ καθίζησις καὶ τὸ πούλημα τῆς ψυχῆς του.
- Νὰ στρατευθοῦμε ἐλεύθερα καὶ ἀβίαστα, ὡς τὴν θυσίαν, γιὰ τὴν ἰδέαν.
- Νὰ πολεμήσωμε τὰ κάστρα τοῦ κακοῦ, μὲ ψυχικὴν καὶ ἠθικὴν ἀδιαλλαξίαν.
- Νὰ ξερριζωθοῦν οἱ ἐχθροὶ καὶ τὰ μίσση καὶ νὰ δώσωμε ἀμνηστία σὲ ὄλους τοὺς ἐχθροὺς μας.

Νὰ σταματήσουν οἱ γενοκτονίες καὶ οἱ ὀμαδικοὶ ἐξανδραποδισμοί!
Νὰ στερεωθῇ ἡ βασιλεία τῆς καρδιάς: ὄχι ἄκρατος ἀτομικισμὸς ὄχι φιλαυτία καὶ ἀπληστία. ἀλλὰ ἀλτρουϊσμὸς, ἀλληλεγγύη, κοινωνικὴ συνείδησις, φιλικὴ συμπεριφορά, καλωσύνη, ἀγάπη. Χωρὶς τὸν λαμπρὸ ἥλιον τῆς ἀγάπης, ἡ κοινωνία καὶ ἡ ζωὴ γίνονται ἔρημος, γίνονται ζούγκλα, γίνονται κόλασις. Ἡ ἀγάπη σμιλεῖ καὶ ἐξευγενίζει τὴν ψυχὴν κάθε νέας γενεᾶς μορφώνει τὸν χαρακτήρα τῆς. Ἡ ἀγάπη εὐφραίνει τὴν ψυχὴν, τὴν τελειοποιεῖ, τὴν ἀνυψώνει· εἶναι πηγὴ δυναμισμοῦ. Ἡ ἀγάπη εἶναι μιὰ ἀπὸ τὰς πρὸς δυνατὰς ψυχικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ δυνάμις τῆς ἐξασφαλίζει σὲ μέγαλον βαθμὸν τὴν ψυχικὴν του γαλήνην, ποὺ εἶναι τὸ ὕψιστον ἀγαθόν του. Εἶναι μιὰ δυνάμις, ἕνας μέγαλος μοχλὸς, ποὺ κρατεῖ ψηλὰ τὰς μεγάλας ἀξίας τῆς ζωῆς καὶ τοὺς νόμους τοὺς ἀπαραίτητους γιὰ τὴν ἠθικοκοινωνικὴν μας γαλήνην. Σκορπᾷ εὐεργετικὰ γύρω τῆς τὴν ὀρσιν τῆς, ποὺ μεταμορφώνει καὶ ἀναμορφώνει τὸ ἄτομον, καὶ ἐξυγιαίνει καὶ ἀνυψώνει τὴν ζωὴν μας.

Καὶ τέλος, σκοπὸς τοῦ κηρύγματος εἶναι οἱ σκέψεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ ἀνθρώπου νὰ μὴ ρυθμίζωνται ἀπὸ τὸ εὐκόλον κέρδος καὶ τὸ τυφλὸν συμφέρον, καὶ νὰ μὴν παραδίδωνται στὸν Προκρούστη τοῦ συμφέροντος τὰ ἀτομικὰ δίκαια τῶν φτωχῶν.

Ἡ γεμάτη ἀπὸ ἀγάπη, πρὸς τὸν ἄνθρωπο, φωνὴ τῆς ἀνησυχίας των ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν ἐσώτερη πεποίθησί τους ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ σήμερα — ὅπως συνέβη καὶ σὲ ἄλλες κρίσιμες στιγμὲς τῆς ἱστορίας του — σὲ θέσι νὰ πάρῃ στὰ χέρια του τὰ ἥγνια τῆς τύχης του καὶ νὰ ἀλλαξοδρομήσῃ ἀπὸ τὸν δρόμο τῆς καταστροφῆς του, πρὸς τὸν δρόμο τῆς σωτηρίας του.

Ἄλλωστε, οὔτε ἡ ἀνθρωπιὰ, οὔτε ἡ ἀγάπη λείπει καὶ σήμερα ἀπὸ τὸν λαὸ μας καὶ τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ βλέπεις αὐτὸ καθαρὰ ὅταν συμβαίνουν σεισμοί, πλημμύρες καὶ τυφῶνες. Τὸ βλέπεις στὶς προσπάθειες τῆς πολιτείας γιὰ τὴν παροχὴν σὲ ὅλα τὰ ἄτομα ἰατροφαρμακευτικῆς περιθάλψεως καὶ δωρεὰν καθολικῆς Παιδείας· στὴν ἐξασφάλισι στέγης γιὰ τοὺς ἄστεγους, τὴν παροχὴν συντάξεως γήρατος, τὴν ἴδρυσι Βρεφοκομείων, Παιδικῶν Σταθμῶν, Ὀρφανοτροφείων, Γηροκομείων, Κέντρων Νεότητος καὶ ἄλλων μέτρων Κοινωνικῆς Πραγμοσύνης. Τὸ βλέπεις στὴν ἴδρυσι καὶ λειτουργίᾳ Μεγάλων Διεθνῶν Ὀργανισμῶν, ὅπως ὁ Διεθνὴς Ἐρυθρὸς Σταυρὸς καὶ ὁ Ο.Η.Ε. μὲ τὰ παρακλάδια του: τὴν UNESCO, τὴν Εἰδικὴν Ἐπιτροπὴν Δικαιωμάτων τοῦ Ἄνθρώπου καὶ ἄλλα.

Αἰτία τῆς σημερινῆς κρίσεως δὲν εἶναι ὁ Τεχνικὸς Πολιτισμὸς.

Ἀλήθεια, αἰτία τῆς σημερινῆς κρίσεως εἶναι πραγματικὰ ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς; Ὁχι. Δὲν εἶναι δυστύχημα γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἡ καταπληκτικὴ πρόοδος τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ κατακτήσεις τῆς τεχνικῆς εἶναι καρποὶ τοῦ μόχθου μεγάλων ἐπιστημόνων ποὺ ἀνάλωσαν τὴν ζωὴ τους στὰ ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια. Εἶναι ἡ πολύτιμη προσφορὰ τῆς ἐφευρετικότητος καὶ δημιουργικότητος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Εἶναι τὸ δῶρο τῶν δραματισμῶν καὶ τοῦ στοχασμοῦ τῆς ἀνθρώπινης μεγαλοφυΐας. Κάθε ὕλικὴ πρόοδος ἐγίνε καὶ γίνεται γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ καθαυτὸ τεχνικὸς πολιτισμὸς κάθε ἄλλο παρὰ ἐχθρὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι. Ἡ τεχνικὴ πρόοδος δὲν εἶναι ἡ αἰτία τῆς παρατηρουμένης ἠθικῆς καθυστερήσεως. Ἀπεναντίας μάλιστα, ἀποτελεῖ τὸν μεγάλον σύμμαχον τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν πενίαν καὶ τὴν ἐξαθλίωσιν· ποὺ θὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ ἐπάρκειαν καὶ ἀφθονίαν ὕλικῶν ἀγαθῶν, ἐξαλείφοντας ἔτσι τὴν μιζέριαν καὶ τὴν δυστυχίαν, τοὺς κακοὺς αὐτοὺς συμδούλους τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐχθροὺς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ· ποὺ θὰ τὸν λυτρώσῃ ἀπὸ τοὺς ὄρους τῆς κτηνώδους ἐργασίας, καὶ ἀπὸ εἴλωτα θὰ τὸν κἀνῃ ἀφέντη.

Ὁ ἄνθρωπος σύντομα θὰ παύσῃ πλέον νὰ ζῆ γιὰ νὰ ἐργάζεται, ὅπως συνέβαινε μέχρι χθὲς σὲ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ συμβαίη καὶ σήμερα σὲ πολλὰ κράτη ὄλων τῶν ἠπείρων μας. Ὁ πεινασμένος καὶ ὁ νηστικὸς δὲν μπορεῖ εὐκόλῃ νὰ γίνῃ ἐλεύθερος, ἀξιοπρεπὴς καὶ καλωσυνάτος· γίνεται κόλακας, εὐτελής, σκλάβος, φθονεῖ καὶ μισεῖ τοὺς συναθρώπους του ποὺ εὐημεροῦν ἄλλὰ καὶ τοὺς ὁμοίους του, καὶ τὸ ψυχικὸ του ἔδαφος δὲν εἶναι κατάλληλον νὰ φυτρώσῃ καὶ ἀναπτυχθῶν ἡ χαρὰ, ἡ καλωσύνη καὶ ἀγάπη. «Πῶς νὰ ἀνθίσῃ ἡ φιλοσοφία καὶ νὰ ριζώσῃ ὁ ἀνθρωπισμὸς σὲ χῶρες καὶ λαοὺς ποὺ τοὺς δέρνει ἡ πενία καὶ ἐξαθλίωσις, ὅπου τὰ ἄτομα, σωστὰ ὑποζύγια, ζοῦν κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῶν στερήσεων, τῶν κακουχιῶν καὶ τῆς δυστυχίας, ἀγωνιζόμενα ἀπάνθρωπα γιὰ τὸν ἐπιούσιον». Ἡ πενία φθείρει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὸν ἀναγκάζει νὰ γίνῃ κακός. Ἀντίθετα, ἄτομα καὶ λαοὶ ποὺ εὐημεροῦν ζοῦν καλύτερα, ἀνθρωπιώτερα· γεύονται τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς, τὴν ὁμορφίαν· γίνονται πιὸ φιλελεύθεροι, πιὸ ἀξιοπρεπεῖς, πιὸ γενναῖοψυχοὶ· ἔχουν περισσότερη ἀρετὴν, περισσότερη ἀνθρωπιάν. Ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς δημιουργεῖ τίς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν εἶναι λοιπὸν σωστὸ νὰ λέμε πῶς ἡ εὐημερία, ποὺ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς, εἶναι ἀσχετὴ μὲ τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀν-

θρώπου. Και είναι γνωστό ότι ο ευτυχισμένος άνθρωπος γίνεται πιο ενάρετος, πιο άνθρωπος. Δεν πρέπει να κατακρίνωμε, ούτε να περιφρονούμε τον τεχνικό πολιτισμό. Ούτε ακόμη να αρνούμεθα ότι οι κατακτήσεις της επιστήμης και της τεχνικής επέφεραν μεγάλες προόδους στα μέσα και τον τρόπο της ζωής μας, ότι άλλαξαν την μορφή του κόσμου και επηρέασαν θετικά τον χαρακτήρα, την προσωπικότητα και τον ηθικό βίο του ανθρώπου.

Έξ άλλου, όταν μιλούμε με θαυμασμό για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, ως μην ξεχνούμε ότι εστηρίχθη επάνω στον επαίσχυτο θεσμό της δουλείας, επάνω στην σκληρή, απάνθρωπη και κτηνώδη εργασία της μεγάλης μάζας, των πολλών. Στα χρυσωρυχεία του Λαυρίου εργάζονταν 15 χιλιάδες δούλοι για την εξώρυξη του χρυσού. Για τα ανάκτορα του Μίνωα, στην Κρήτη, εργάσθηκαν επί δλόκληρα χρόνια ογδόντα χιλιάδες δούλοι. Ο πολιτισμός συνεπώς αυτός ήταν πολιτισμός των ολίγων, πολιτισμός μιας μειοψηφίας. Γιατί, όπως σοφά γράφει ο Μεγάλος Δάσκαλος του γένους μας Αδαμάντιος Κοραΐς:

«Ὅς δὲν εἶναι εἰκόλιον νὰ ὀνομάσῃς ἔθνος πλούσιον, εἰς ὅποιον εὐρίσκονται πεντήκοντα ἢ ἑκατὸν ἄνθρωποι ἔχοντες τὸν πλοῦτον τοῦ Κροίσου, καὶ οἱ λοιποὶ ἀποθνήσκουσι τῆς πείνας, παρόμοια δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζεται ἔθνος φωτισμένον ἐκεῖνο τοῦ ἑποίου μέρους τι, πολλὰ μικρόν, ἔχει τὴν σοφίαν, καὶ αἱ λοιπαὶ μυριάδες ἀναρίθμητοι δὲν γινώσκουσι μήτε τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς γλώσσης».

Καὶ ἄλλου

«... Εἰς ἐκείνην τὴν πολιτείαν μόνην εὐρίσκονται οἱ χρηστοὶ καὶ φιλοπάτριδες πολῖται, ὅπου οἱ πόροι τῆς ζωῆς εἶναι ἀναλόγως μερισμένοι εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς πολιτείας, οὐδὲ συσσωρεύουν ὀλίγοι τιγὲς εἰς ἑαυτοὺς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν. ἀφίνοντες εἰς τοὺς λοιποὺς καὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων τὴν ἔνδειαν».

Σήμερα λοιπόν ἡ τεχνική πρόοδος ἀπελευθέρωσε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν σκληρὴν ἐργασία, τοῦ ἐξοικονόμησε ἐλεύθερο χρόνο, τοῦ ὕψωσε τὸ βιοτικό του ἐπίπεδο καὶ ἔδωσε τὴν δυνατότητα στὴν μεγάλη μάζα νὰ γευθῆ τὰ ὕλικά καὶ πνευματικὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς, πὺ πολλὰ χρεωστῆ στὴν τεχνική πρόοδο, χαρακτηρίζεται ἀπὸ περισσότερη ἀνθρωπιά, ἀλγθινώτερη Δημοκρατία: ἐξασφαλίζει δηλαδὴ στοὺς πολλοὺς πολῖτες τῆς πολιτικῆ, οἰκονομικῆ καὶ κοινωνικῆ ἰσότητα. Ὑστερα ἀπὸ τὴν πολύτιμη αὐτὴ προσφορά της, «δὲν μπορεῖ ἡ τεχνική πρόοδος νὰ ἀντιστρατεύεται τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ. Κακῶς ἀποδίδονται σὲ αὐτὴ τὰ δεινὰ τοῦ πολιτισμοῦ μας. Τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὶς ἐπιστημονικὲς κατακτήσεις καὶ στὸ ἦθος μας ὀφείλεται σὲ διχασμὸ τοῦ πνεύματος. Δὲν κινδυνεύομε ἀπὸ τὴν Τεχνική. Πάσχει τὸ πνεῦμα. Καὶ ἡ μεγάλη του ἀρρώστεια εἶναι ἡ ἔλλειψις ἐνότητος. Τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀντὶ νὰ τὴν ἐνισχύσῃ ἢ ἀγωγῆ, πολλὲς φορὲς τὴν καταστρέφει. Ποιὸς ἄλλος ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσι μπορεῖ νὰ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὸ παρουσιάζομενο στὴν ἐποχὴ μας χάσμα ἀνάμεσα στὴν τεχνική πρόοδο καὶ στὴν πνευματικὴ καλλιέργεια; Αὐτὸ πὺ λείπει πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴν παιδεία μας εἶναι τὸ συνταίριασμα τῶν γνώσεων μέσα στὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως: Γράμματα, ἐπιστῆμες, ψυχολογία, εἶναι ἐξ ἴσου διαμερίσματα κλειστά. Ἡ πνευματικὴ ἐνότης δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ προνόμιο μερικῶν μεγαλοφυῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ὁ σκοπὸς πρὸς τὸν ὅποιον κάθε καλλιεργημένο πνεῦμα ὀφείλει νὰ προσανατολίζει τὴν προσπάθειά του... Πιστεύομε πὺς ἂν τὸ θελήσῃ ἡ Παιδεία, μπορεῖ ἡ τεχνικὴ ἐξέλιξις τῆς ἐποχῆς μας νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πνευματικὴ ἐνότητα... Ἡ οὐσιαστικὴ Παιδεία ὀφείλει νὰ συνδέσῃ τὸ παρελθὸν μὲ τὸ βαθύτερον παρὸν γιὰ τὸ ἀπώτερο μέλλον». (1)

1. Κουλούκης Γ. : 'Ἡ Παιδεία καὶ ἡ ἐποχὴ μας'. Ἐπ. Βῆμα Διδῶλου, 1960.

Δέν ὑπάρχει ἀντίθεσις μεταξύ ἀνθρωπιστικῆς καὶ τεχνικῆς μορφώσεως.

Δέν ὑπάρχει ἀντίθεσις μεταξύ τεχνικῆς καὶ κλασσικῆς μορφώσεως, μεταξύ ἀνθρωπισμοῦ καὶ θετικῆς ἐπιστήμης. Εἶναι σφάλμα νὰ χωρίζεται ἡ Τεχνικὴ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπιστικὴν Παιδείαν. Ὅπως δέν ὑπάρχει καμμιά ἀντίθεσις μεταξύ θεωρίας καὶ πράξεως, ἔτσι δέν ὑπάρχει ἀντίθεσις μεταξύ Τεχνικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς Παιδείας. Ἀπεναντίας μάλιστα, ἡ μιὰ συμπληρώνει τὴν ἄλλη. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ καὶ ἡ Τεχνικὴ μόρφωσις εἶναι ἀπλῶς οἱ δύο ὄψεις τοῦ νομίσματος ποῦ λέγεται Παιδεία. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος εὐρίσκεται στὸ πῶς θὰ κατορθώσωμε νὰ δώσωμε στὸν τρόφιμο ἓνα ἰσορροπημένον πρόγραμμα μὲ ἀνθρωπιστικὴν ἀλλὰ καὶ τεχνικὴν μόρφωσι.

Δέν εἶναι δυνατὸν νὰ παραβλέπεται — καὶ πολὺ περισσότερο νὰ καταπνίγεται — ἡ σύγχρονη τάσις πρὸς τὴν θετικὴν ἐπιστήμην. Σὲ μιὰ τέτοια ἐποχὴ οἱ νέοι μας εἶναι ἀπαραίτητο νὰ παίρνουν τὰ φῶτα τῆς ἐπιστήμης, νὰ ἐξοπλίζονται δηλαδὴ μὲ τὴν πρέπουσα τεχνικὴν κατάρτισιν, ὅπου τόσο ἀπαραίτητο εἶναι εἰς τὴν ζωὴν αὐτῶν. Χρέος τῆς κάθε γενεᾶς, σὲ ὁποιοδήποτε γεωγραφικὸ πλάτος καὶ μῆκος τῆς γῆς καὶ ἂν εὑρίσκεται, εἶναι νὰ ἀνυψώσῃ τὸ βιοτικὸν τῆς ἐπίπεδον καὶ νὰ προαγάγῃ συνάμα τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν πολιτισμὸν τοῦ λαοῦ τῆς καὶ γενικὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ κλασσικὰ λοιπὸν Γυμνάσια πρέπει νὰ δίδουν στοὺς μαθητὰς καὶ τὴν πρέπουσα πρακτικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν ἀσκήσιν, οἱ δὲ Τεχνικὲς ἐπαγγελματικὲς Σχολαὶ νὰ δίδουν παράλληλα καὶ ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσι.

Σκοπὸς τῆς Παιδείας εἶναι νὰ κάνην ὀλοκληρωμένους ἀνθρώπους. Συνεπῶς, ἐκεῖνο ποῦ ἀπαιτεῖται εἶναι ἡ σύνθεσις τοῦ Οὐμανισμοῦ μὲ τὴν θετικὴν ἐπιστήμην. Ἡ καλλιέργεια τοῦ νοῦ, ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας δέν εἶναι ἀρκετὴ· χρειάζεται ἐπὶ πλέον ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχη ἠθος, νὰ εἶναι ἠθικὴ προσωπικότης. Πρόδοσις δέν εἶναι μόνον ἡ ὕλικὴ πρόδοσις· εἶναι ὁμοίως καὶ ἡ πνευματικὴ, ἡ ἠθικὴ πρόδοσις. Ὁ ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν «ἀνθρώπινος» πολιτισμὸς. Ὁ νέος λοιπὸν προσανατολισμὸς τῆς ἐθνικῆς μας Παιδείας, γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ αὐξήσις τῶν πνευματικῶν ἀλλὰ καὶ ὕλικῶν ἀγαθῶν, πρέπει νὰ κατατείνῃ εἰς τὴν ἀρμονικὴν συνύπαρξιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ κλασσικὴ μόρφωσις, μὲ ὅλο τὸ ἐνδοξο παρελθὸν καὶ τὴν βαθύτερην ἀξίαν αὐτῆς, δέν δύναται πλέον μόνη αὐτὴ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ αἰτήματα τῆς ἐποχῆς μας καὶ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ κλασσικὴ Παιδεία πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν τεχνικὴν πρόδοσιν ὡς μιὰ ἀπὸ τὴν μεγάλαν κατακτήσιν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ νὰ καταβάλλῃ κάθε προσπάθειαν γιὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν τεχνικῶν ἐπιτευγμάτων, πράγμα ποῦ θὰ καταστήσῃ τὴν τεχνικὴν πρόδοσιν παράγοντα ἰκανὸν νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν αἰτημάτων καὶ ἐπιδιώξεων τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἡ τεχνικὴ πρόδοσις πρέπει νὰ ἀντικρύζεται ὡς μιὰ ἀπὸ τὴν μεγάλαν πολιτιστικὴν ἀξίαν ποῦ, ἂν ὁ ἄνθρωπος παύσῃ νὰ εἶναι δοῦλος αὐτῆς, θὰ καταστῇ δύναμις ἰκανὴ νὰ μεταμορφώσῃ τὸν σημερινὸν κόσμον καὶ νὰ διαμορφώσῃ κατὰ πολὺ καὶ τὸ αὔριον.

Ὁ Τεχνικὸς Πολιτισμὸς δημιουργεῖ ὠρισμένα σοβαρὰ προβλήματα.

Ζοῦμε στὸν αἰῶνα μιᾶς ἐξελισσομένης ἐπιστημονικοτεχνολογικῆς ἐπαναστάσεως, ποῦ ἔχει καὶ θὰ ἔχη τεράστιες πολιτιστικὰς καὶ κοινωνικοοικονομικὰς συνέπειας. Μιὰ ριζικὴ ἀλλαγὴ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἀνθρώπινου γένους προβάλλει μπροστὰ μας. Ἡ κοινωνικὴ αὕτη ἀλλαγὴ θὰ εἶναι εἴτε πρὸς τὸ καλὸν εἴτε πρὸς τὸ κακὸν τῆς ἀνθρωπότητος· αὐτὸ θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ ὁ ἴδιος τὸ μέλλον αὐτοῦ, εἶναι ὁ ἴδιος δημιουργὸς τοῦ πεπρωμένου αὐτοῦ. Ἄν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος γίνῃ ὁ καλὸς κυβερνήτης αὐτοῦ, ὁ αὐτοματισμὸς, ὡς καλὸς καὶ πειθαρχικὸς δοῦλος, θὰ γλυτώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ βαρὺ μὶχθον, τὴν φθορὰν, τὴν ἐπικίνδυνον ἢ μονότονον

νες εργασίες, θά τοῦ ἐξασφαλίση ἀφθονα σέ ποσότητα καί ποιότητα ἀγαθὰ, θά βοηθήσει νά δημιουργηθῆ μιὰ νέα ὑγιέστερη κοινωνία, ἕνας ὑψηλότερος καὶ πληρέστερος πολιτισμός.

Γεννῶνται ὁμοίως ὠρισμένα ἐρωτήματα: Θά ἴσχυρη ὁ ἄνθρωπος νά εἶναι ὁ παντοεινὸς ἀφέντης δούλων ποὺ νά τὸν ἐξυπηρετοῦν πειθαρχικά καί πιστά; Θά δουλεύουν οἱ μηχανές γιὰ τὸ κοινωνικὸ σύνολο, ἢ μήπως δουλεύουν γιὰ τοὺς λίγους ἰδιοκτῆτες των; Στὴν μεγάλη ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν, θά εἶναι μέτοχοι ὅλοι οἱ πολῖτες — μέλη τῆς κοινωνίας, ἢ μήπως τὰ ἀγαθὰ μοιράζονται μὲ «δελτία», ὅπως συνέβη καί στὸ παρελθόν; Τί θά γίνουν οἱ ἄνεργοι; Πῶς θά διαθέσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἐλεύθερο χρόνο του, ὅταν ἡ ἐβδομαδιαία ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου μειωθῆ στὸ μισό τῆς σημερινῆς; Ὅταν ὁ αὐριανὸς ἄνθρωπος θά ζῆ σὲ ἕναν κόσμον ἀπαλλαγμένο ἀπὸ θανατηφόρες ἢ επικίνδυνες ἀπασχολήσεις, ὅπου οἱ αὐτόματοι δούλοι θά τοῦ ἱκανοποιῶν ὅλες τῆς ἀνάγκες του, θά διαδίσῃ τὸ δύσκολο μονοπάτι τῶν ψυχικῶν ἐξάρσεων; Θά ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμον τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ εὐγενοῦς; Θά καλλιεργήσῃ τὴν ἀνθρωπιά καί τὴν ἀγάπην; Θά ἀποφασίσῃ νά χρησιμοποιήσῃ τίς δυνάμεις καί τὸν ἐλεύθερο χρόνο γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ κόσμου τῆς ἀρετῆς καί τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ μεγαλείου τῆς ἠθικῆς τελειότητος; Ἡ μήπως, ρυμουλκούμενος ἀπὸ τὰ κατώτερα ἔνστικτά του, διαδίσῃ τὸν δρόμον τοῦ κακοῦ, τὸν δρόμον τοῦ ἐκφυλισμοῦ καί ἀφανισμοῦ του, ποὺ ἐξασφαλίζεται εὐκολώτερα καί ταχύτερα μὲ τίς αὐτόματες μηχανές του;

Ἔτσι φθάνομε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μηχανὴ καί ὁ αὐτοματισμὸς εἶναι ἡ μεγάλη δόξα καί συνάμα ἡ μεγάλη ἀπειλή τῆς ἐποχῆς μας καί τῶν αἰώνων τοῦ μέλλοντος.

Δὲν μπορούμε νά ἀγνοήσωμε τὴν τεράστια σημασία ποὺ ἔχει ἡ μηχανὴ στὴν διαμόρφωσιν τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἀλλὰ δὲν μπορούμε ἐπίσης νά ἀγνοήσωμε τὰ σοβαρὰ πρόβληματα ποὺ γεννῶνται ἀπὸ τὴν ὀλοένα ἐντατικώτερη χρησιμοποίησιν τῆς στὴν ὅλη ζωὴ μας. Στὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀποφασιστικὸ ρόλο ἔχει νά διαδραματίσῃ ἡ Παιδεία.

Ἄνγκη ὀρθῆς Παιδείας γιὰ τὴν θεραπεία τοῦ κακοῦ.

Χρειαζόμαστε μιὰ ἠθικὴ Παιδεία, ἕναν ἠθικὸ πολιτισμὸν. Γιατί, ὅπως γράφει ὁ Μεγάλος Κοραῆς.

«Δύο λογῶν παιδεῖται εἶναι, ὡς καί δύο λογῶν πολιτισμοί, ἡ ἀτελής καί τελεία παιδεία, ὁ ἀτελής καί ὁ τέλειος πολιτισμός. Ἡ ἀτελής παιδεία ἔρχεται ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας καί τέχνας... ἀλλὰ δὲν τελειοῦται, πλὴν ἀφοῦ προσλάβῃ τὴν ἠθικὴν παιδείαν, ἥτις, ὡς καί τὸ ὄνομά της τὸ λέγει, πρέπει νά ἀρχίσῃ πρό πάσης ἐπιστήμης καί τέχνης, ἀπὸ αὐτὴν τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, διὰ νά πολιτίσῃ τελείως τὸν ἄνθρωπον, ἵγουν νά τὸν ἐξημερώσῃ πρὸς τοὺς ὁμοίους του, ὥστε νά μὴ τολμᾷ νά ἀδικῆ κανεὶς κανένα μικρὸν ἢ μέγα τίποτε».

Ἡ Παιδεία, ἐκτὸς ἀπὸ τίς τεχνικὰς γνώσεις, πρέπει νά διδάξῃ στὸν ἄνθρωπον πῶς νά ἀντιλαμβάνεται τὴν ζωὴν στὴν γενικότητά της. Νά τοῦ μάθῃ τὴν τέχνην νά ἀντλή τὴν εὐτυχίαν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του. Νά ζῆ τὴν ζωὴν μὲ τὸν ἠθικὸ προσορισμὸν της, νά τὴν αἰσθάνεται στὴν πνευματικὴν της ἐκδήλωσιν. Νά καλλιεργήσῃ τὸν ἄνθρωπον ὥστε νά μὴν ἐκτιμᾷ μονομερῶς τὰ ὕλικά ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ νά σέβεται καί ἐκτιμᾷ περισσότερο τίς πνευματικὰς καί συναισθηματικὰς του ἀξίας. Νά συντελέσῃ μὲ κάθε τρόπο στὴν ἰσορροπημένη πρόοδο.

Νά καλλιεργήσῃ τὸν ὅλον ἄνθρωπον καί νά τὸν ἀναδείξῃ ἀληθινὰ πνευματικόν, Νά μορφώσῃ τὸ ἄτομον εἰς προσωπικότητα, καί διὰ τοιούτων προσωπικοτήτων νά ἀνυψώσῃ τὴν κοινωνίαν καί νά θεμελιώσῃ μιὰ εἰρηνικὴν καί πολιτισμένην ζωὴν, μιὰ ζωὴν δικαιοσύνης καί ἀγάπης.

»Νά μάθη τὸν ἄνθρωπο νὰ ὑποτάσῃ τὴν δύναμι εἰς τὴν νόησι, τὴν νόησι εἰς τὸ καθήκον, τὸ καθήκον εἰς τὸν Θεόν.

»Νά τὸν μάθη νὰ κυριαρχῇ ἐπὶ τῶν ὀρμῶν του, νὰ ἀγωνίζεται κατὰ τῶν μικροτήτων ποὺ κρύβονται στὴν καρδιά του, καὶ νὰ προχωρῇ σταθερὰ πρὸς τὸν ἐξευγενισμό καὶ τὴν ἠθικὴ ἐλευθερία.

»Νά τὸν ἐθίσῃ νὰ σέβεται τὸν ἑαυτό του, τὸν νοῦν, τὴν συνείδησί του, τὴν ψυχὴ του.

»Νά θέτῃ τὸν χαρακτήρα ὑπὲρ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, τὸ πνεῦμα ὑπὲρ τὸ σῶμα, τὸν Θεὸν ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπο, τὴν πίστι καὶ τὴν ἐλπίδα ὑπὲρ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀπελπισίαν.

»Νά ἐκτιμᾷ τὴν ἀξία ποὺ ἔχουν καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, νὰ ἐργάζεται γι' αὐτοὺς καὶ νὰ συνεργάζεται μαζί τους γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ, γιὰ τὴν ἐπικράτησι δικαιοσύνης καὶ εὐημερίας. Γενικῶς δὲ νὰ ζῇ σύμφωνα μὲ ἐκεῖνα ποὺ γνωρίζει καὶ ἀποδέχεται ὡς ὀρθὰ καὶ νὰ θέτῃ θεμέλιον καὶ κατεύθυνσι τῆς ζωῆς του τὴν φωνὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς συνειδήσεώς του». (1)

Νὰ καλλιεργῇ τὴν συνεργασία μὲ ἄλλους φιλειρηνικοὺς λαοὺς πρὸς ἀμοιβαία κατανόησι, ἀνάπτυξι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ καλλιέργεια τῆς Εἰρήνης, τόσον ἀπαραίτητου γιὰ τὴν ἀλοκλήρως τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου. Χωρὶς τὴν κατάκτησι καὶ κατοχύρωσι τῆς Εἰρήνης, οἱ λαοὶ δὲν μποροῦν νὰ ἀπολαύσουν τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν μιὰ καλύτερη ζωὴ, μὲ βάσι τὴν εὐημερία καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια.

Ὁ Τζὼν Φ. Κέννεντυ, ὁ Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ποὺ τόσο τραγικὰ ἐδολοφρονήθη στὸ Ντάλλας τοῦ Τέξας, ὁ μέγας αὐτὸς ἀνθρωπιστὴς καὶ εἰρηνιστὴς, στὸν ἱστορικὸ του λόγο περὶ Εἰρήνης ποὺ ἐξεφώνησε στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Οὐάσιγκτων, στίς 10 Ἰουλίου 1963, μεταξὺ ἄλλων εἶπε: Ἐὰ προβλήματα μας εἶναι δημιουργήματα ἀνθρώπων καὶ δύνανται κατὰ συνέπεια νὰ λυθοῦν ἀπὸ ἀνθρώπους. Ὁ δὲ ἄνθρωπος εἶναι τόσο μεγάλος ὅσο ἔχει τὴν θέλησι νὰ εἶναι. Κανένα πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης μοίρας δὲν εὐρίσκεται πέρα ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες δυνατότητες. Εἶναι ἀνάγκη οἱ ἄνθρωποι νὰ μάθουν νὰ συμβιοῦν μὲ ἀμοιβαία ἀνοχή. Ὅλοι μας κατοικοῦμε στὸν ἴδιον πλανήτη. Ὅλοι μας ἀναπνέομε τὸν ἴδιον ἀέρα. Ὅλοι φροντίζομε γιὰ τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν μας. Καὶ ὅλοι εἴμεθα θνητοί. Μᾶς χρειάζεται συνεπῶς Εἰρήνη, ποὺ θὰ κάνη τὴν ζωὴ ἐπὶ τῆς γῆς ἀξία νὰ τὴν ζῇ κανεὶς ποὺ θὰ δίδῃ τὴν δυνατότητα τοῖς ἀνθρώποις καὶ τὰ ἔθνη νὰ μεγαλυνοῦν καὶ νὰ ἐλπίζουν, καὶ ἐπὶ πλέον νὰ δημιουργήσουν καλύτερες συνθήκας γιὰ τὰ παιδιά τους. Μᾶς χρειάζεται ἡ οἰκοδόμησις ἑνὸς εἰρηνικοῦ κόσμου, ὅπου οἱ ἀσθενεῖς θὰ εἶναι ἀσφαλεῖς καὶ οἱ ἰσχυροὶ δίκαιοι...

Ἡ ἀγωγή παντοῦ καὶ πάντοτε πρέπει νὰ βοηθῇ στὴν αὐτογνωσία.

Νὰ κάνη τὸν ἄνθρωπο ἱκανὸ νὰ κατακτήσῃ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν φυσικὸ κόσμον καὶ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του.

Νὰ ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τίς κατώτερες ἀνάγκας, τὰ μικροσυμφέροντα, τίς προκαταλήψεις, τίς ταπεινὰς ἐξείας.

Νὰ καταπολεμᾷ τὴν φτώχεια καὶ ἀτονία τῶν ψυχικῶν του δυνάμεων.

Νὰ καλλιεργῇ τίς ψυχικὰς ἐκείνας ἰδιότητες καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ συνιστοῦν τὴν ἀνθρωπιά, καὶ νὰ τὸν βοηθῇ νὰ γίνεταί τελειότερος ἄνθρωπος.

Νὰ τὸν κάνη ἱκανὸ νὰ ἐκμεταλλεύεταί εἰς τὸ ἔπακρον τίς ἀνώτερες ψυχικὰς του δυνάμεις, τίς ἀνθρωπινώτερες ἰδιότητες τῆς ψυχῆς.

1. Κολλιτσάρης Ι. : «Παιδεία καὶ Πολιτισμὸς». Περιοδ. Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή, Τεύχος 79, σελ. 213—215.

Νά μπορεί νά αισθάνεται και επιδιώκη τις πνευματικές ήδονές, τήν πνευματική εὐτυχία.

Νά τόν κάνη νά πιστεύη στὴν ὁμορφιά τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν και νά λατρεύη τὸ ἀμάραντο πνευματικὸ κάλλος.

Νά τοῦ ἀναπτύσση τὴν εὐαισθησία πρὸς τὸν ἀνθρώπινο πόνο και τὸ ἰσραῖο.

Νά ἀναπτύσση ἕνα λεπτὸ αἰσθητήριον πρὸς τις ἀξίες τῆς ζωῆς και ἡ δρᾶσις και ἡ ὄλη ζωὴ του νά φωτίζεται και ὁδηγῆται ἀπὸ τις ἀξίες αὐτές.

Εἶναι ἐπιτακτική πλέον ἀνάγκη ὁ ἀνθρώπος νά κάνη στροφή πρὸς τὸν ἐσωτερικὸ ἑαυτοῦ του, νά γίνη ἱκανὸς νά κυβερνήσῃ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ και νά τὰ θέσῃ στὴν ὑπηρεσία ἀγαθῶν σκοπῶν. Οἱ ἐφευρέσεις μας πρέπει νά κατατείνουσι στὴν αὐξήσει τῆς ἀνθρώπινης εὐτυχίας. Ὁλος ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς πρέπει νά ὑπηρετήσῃ τὴν εἰρήνην, και ὄχι τὸν πόλεμον και τὴν καταστροφή μας. Γι' αὐτὸ χρειάζεται συνεχὴς μάχη μετὰ τὸν ἑαυτοῦ μας· μάχη μετὰ τις ἀδυναμίες και τὰ ἐλαττώματά μας. Μία συνεχὴς συνειδητὴ προσπάθεια γιὰ τὴν πνευματική και ἠθική βελτίωσι και ἐξύψωσι τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν μας εἶναι ἡ ἀγωγή νά ἐξοπλίσῃ τὸν ἀνθρώπον μετὰ τὰ ἐξῆς τρία ἐφόδια:

«Πρῶτον. Νά ὁμιλῆ εἰς τὴν ψυχὴν του, νά τὸν συγκινή, νά τὸν κατευθύνῃ καὶ παραπάνω ἀπὸ τὴν ὕλην και τὰς ὕλικὰς ἀνάσεις και τὴν εὐζωίαν. Νά ὑπάρχῃ μέσα του ἐνεργὸς ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος και νά ἔχῃ νόημα ἡ ἱεραρχική ὑποταγὴ τῆς ὕλης εἰς τὸ πνεῦμα, ἱεραρχική ὑποταγὴ τόσο ἀπὸ ἀπόψεως ἠθικῆς πορείας ὅσον και ἀπὸ ἀπόψεως συγκινήσεως. Ζητοῦμεν τὸν ἀνθρώπον διὰ τὸν ὅποιον, ἐπὶ τέλος, μία πρᾶξις πνευματικῆς ἀνωτερότητος θὰ προκαλῆ περισσοτέραν εὐχαρίστησιν ἀπὸ τὴν οἰανδήποτε τεχνικὴν ἀνεσιν!

»Δεύτερον. Νά μὴ ὁμιλῆ μέσα του μόνον τὸ «ἐγώ». Τὸ ἐνδιαφέρον του, αἱ ἀνησυχίαι του, ὁ πόνος του, αἱ συγκινήσεις του νά ξεπερνοῦν τὸ «ἐγώ». Νά ὁμιλῆ μέσα του τὸ αἶσθημα τοῦ συνόλου. Ἀλλέως... ἀνθρώπος κλεισμένος εἰς τὸ «ἐγώ» του δὲν εἶναι ὁ ἀνθρώπος τὸν ὅποιον οἱ καιροὶ μας ζητοῦν!

»Τρίτον. Νά εἶναι ἀγωνιστής. Ὁ πολιτισμὸς μας, διὰ τὴν σωτηρίαν του, δὲν χρειάζεται «καλόπαιδα», καλοπροαιρέτους κυρίους ποὺ ζητοῦν νά τὰ ἔχουν μετὰ ὄλους καλά. Χρειάζεται ἀνθρώπους, μέσα εἰς τοὺς ὁποίους ἡ δύναμις τοῦ Πνεύματος φανερώνηται εἰς τὴν ἰσχυροτέραν και εὐγενεστέραν τῆς ἐκδήλωσιν. Εἰς τὴν ἀγωνιστικὴν διάθεσιν, εἰς τὴν ἐτοιμότητα διὰ τὴν *θυσίαν*.

»... Μετὰ λίγα λόγια ἡ ἀγωγή πρέπει νά ἐπιδιώξῃ τὴν κατάρτισιν ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος θὰ ἀποτελῆ τὴν ἰσόρροπον πνευματικὴν δύναμιν ἀπέναντι τῆς σημερινῆς τεχνικῆς προόδου. Ἀνθρώπου ὁ ὅποιος θὰ ἔχῃ τὴν ἱκανότητα, ἐὰν μὲν τὸ μέλλον εἶναι γαλήνη νά τὴν ἀξιοποιήσῃ, ὥστε αὐτὴ νά φέρῃ ὄντως τὴν εὐτυχίαν και ὄχι τὸν μαρασμόν· ἐὰν δὲ τὸ μέλλον εἶναι τρικυμία νά ἠμπορέσῃ νά θαμάσῃ τὴν τρικυμίαν! Καὶ ἐὰν τὸ μέλλον εἶναι κατακλυσμὸς, νά ἀποτελέσῃ τὴν Κιβωτόν ἀπὸ τὴν ὁποίαν, μετὰ τὸν κατακλυσμόν, θὰ ἀναπηδήσῃ νέα ζωὴ». (1)

Νά ἐνθαρρύνῃ τοὺς νέους νά ἐνδιαφέρωνται γιὰ τὰ πιὸ σπουδαῖα κοινωνικά, πολιτικά και ἠθικά προβλήματα.

Νά ἀναπτύσση στὸ ἄτομον τὴν κοινωνικὴ εὐθύνη του. Νά διεγείρῃ και τονώνη τις ψυχικὲς του αἰσθήσεις γιὰ μιὰ ἐνάρετη ζωὴ και ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων νά εἶναι ἕνας διαρκὴς διαγωνισμὸς ἀρετῆς.

Πρέπει νά γίνῃ πίστις μας ὅτι οἱ ψυχολογικοὶ και ἠθικοὶ παράγοντες παίζουσι σπουδαιότερον ρόλον στὴν εὐημερία ἑνὸς ἔθνους ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς και ἄλλους ἐ-

1. Μελίτης Π. : «Τὶ ἐπιδιώκομεν». περιοδικὸν «Συζητήσεις», Ἀθήναι 1962, τεῦχος 36, σ λ. 183, 184.

ξωγενείς παράγοντες. Η ψυχολογία και ηθική έχουν μεγαλύτερη αξία στην έρμηνεία των ιστορικών φαινομένων από την κοινωνιολογία και την οικονομική. Η άγωγή λοιπόν πρέπει να καλλιεργήσει στους νέους την πίστι στον άνθρωπο, και προπαντός στην σωστική δύναμη της αρετής.

Είναι βέβαιο πώς, υπό οιοδήποτε σύστημα, η ευδαιμονία του λαού εξαρτάται από το άθροισμα της αρετής, και η κακοδαιμονία του από τον πολλαπλασιασμό της κακίας. Η αρετή, όπως λέει ο Stendhal, αυξάνει την ευτυχία, ενώ η κακία αυξάνει την δυστυχία. Ο Μεγάλος Κομφούκιος, πριν από 2500 χρόνια, έγραψε:

«Όταν θα έχει επικρατήσει η ενάρετη ζωή, ο κόσμος ολόκληρος δεν θα σχηματίζει παρά μια μόνη πολιτεία. **ΘΑ ΕΒΧΩΡΙΖΟΥΝ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΜΕ ΤΑΛΕΝΤΟ, ΜΕ ΑΡΕΤΗ ΚΑΙ ΜΕ ΠΡΟΣΩΝΤΑ.** Θα καταλήξουν όλοι σε μια συμφωνία ειλικρινείας και θα φροντίζουν για την παγκόσμια ειρήνη. Και οι άνθρωποι τότε θα φέρωνται με εύπλαχνα όχι μόνο στους γονείς τους ή στα παιδιά τους, αλλά θα εξασφαλίζουν την ζωή κάθε ανθρώπου γέρου ως τον θάνατό του, θα εξασφαλίζουν ακόμη εργασία σε όλους τους άνδρες, και στον κάθε νέο τα μέσα να σπουδάσει και να δημιουργηθεί».

Συμπεράσματα

Είναι επιτακτική πλέον ανάγκη η αντίθεση που υπάρχει σήμερα ανάμεσα στην ηθική και τεχνική πρόοδο να καταργηθεί. Η άγωγή πρέπει να μορφώνει τον άνθρωπο έτσι, ώστε οι κατακτήσεις της επιστήμης, να υποτάσσονται στην ηθική πρόοδο, στον ηθικό πολιτισμό του ανθρώπου. Πρέπει να συμφιλιώσει τον άνθρωπο με την μηχανή. Να του καλλιεργήσει το συναίσθημα, την καρδιά. Να του αναπτύξει την ανθρωπιά, και να τον κάνει έτσι ικανό να χαίρεται τα αγαθά της τεχνικής πρόοδου, χωρίς σαν αντάλλαγμα τούτου να δίδει «γη και ύδωρ».

Έξ άλλου, το πρόβλημα της ηθικής πρόοδου, όπως σοφά γράφει κάποιος ο Στέλιος Παπαδάκης, δεν είναι τόσο ζήτημα ποιοτικό, όσο ζήτημα ποσοτικό.

«... Συνηθίζεται να λέγεται πώς η σημερινή δυσαρμονία στον κόσμο προέρχεται από έλλειψη ηθικής πρόοδου ανάλογης προς την τεχνική πρόοδο· πολλοί μάλιστα υποστηρίζουν πώς αυτή αυτή η τεχνική πρόοδος είναι υπαίτια της ηθικής μας καθυστέρησης. Ας εξετάσουμε αυτό το πρόβλημα: το ζήτημα της ηθικής πρόοδου δεν είναι τόσο ζήτημα ποιοτικό όσο είναι ζήτημα ποσοτικό. **Δεν πρέπει να περιμένουμε μεγάλες μεταλλαγές στους ηθικούς μας κανόνες, αλλά πρέπει να επιδιώξουμε να καταστήσουμε την εφαρμογή τους δυνατή κι αυθόρμητη από όλοένα και μεγαλύτερο αριθμό ατόμων.**

Σήμερα οι ηθολογικές ακριβώς διαφορές μεταξύ των ανθρώπων, απότοκες κυρίως των διαφόρων τρόπων διαδιδάσεως και άγωγης, δημιουργούν αντιθέσεις συμπεριφοράς που εμφανίζουν την ανθρωπότητα μια ζούγκλα, όπου τα ανθρώπινα όντα διαφέρουν μεταξύ τους πολύ περισσότερο απ' ό,τι διαφέρουν οι ούγαινες και οι γκαζέλλες, οι λύκοι και τα πρόβατα, οι άλεπουδες και οι όρνιθες. Αλλά εδώ ακριβώς η τεχνική πρόοδος, με την αύξηση των μέσων, την μείωση των μόχθων και την επέκταση των μεταφορών, δημιουργεί τις προϋποθέσεις μιας ενιαίας και παγκόσμιας βασικής διατροφής, ώστε ν' απαλειφθούν οι διαφορές συμπεριφοράς που διαχωρίζουν θανάσιμα τους ανθρώπους. Απομένει να καταβληθεί η προσπάθεια του καθορισμού και της εφαρμογής των βασικών αυτών διαιτών του σώματος και του πνεύματος.

«... Η έκλογή βέβαια μεταξύ των διαφόρων κοσμοθεωριών και ιδεολογιών για τη σύνθεση της παγκόσμιας και βασικής αυτής πνευματικής δίαιτας δεν είναι έργο εύκολο, και μπορεί να γίνει μόνο από ανθρώπους με την ανώτατη ψυχική καλλιέργεια. Αλλά το ασφαλέστερο πεδίο για μια τέτοια έκλογή είναι, αναμφισβήτητα, οι

ιεροί μας τόποι, υπό τή φυσική και ρητορική έννοια. Είναι ή Ελλάδα και ή Ελληνική σοφία, όπου, για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπου, ομίξανε τὸ "Ατομο, ὁ Λόγος κι ή 'Αγάπη, ή Τριάδα πού πρέπει σήμερα νά συγκυβερνήση τίς τύχες τῆς Ἀνθρωπότητος».

Ἡ σημερινή περίοδος είναι ή πιό δύσκολη στην ιστορία του ανθρώπου και συνάμα ή πιό ἐλπιδοφόρος. Ἡ τεράστια ἐπιστημονική και τεχνολογική πρόοδος κατέστησε τὸν ἄνθρωπο ἱκανὸ νά γίνῃ κυρίαρχος τῆς φύσεως, νά ἐπιβληθῇ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ του περιβάλλοντος και νά ἐπιλύσῃ τὰ βασικά και ὑλικά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει. Ἡ θαθεῖα ἠθική κρίσις, πού ὑπάρχει στὸν σημερινὸ κόσμο, οφείλεται, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, και στην ἔλλειψη ἰσορροπημένης ἀγωγῆς, στὸ μὴ ἰσορροπημένο πρόγραμμα τεχνικῆς και ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως.

Ἡ φτώχεια πού μαστίζει τὰ 2)3 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς δὲν είναι: θέλημα Θεοῦ. Είναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πετρωμένης καρδιάς μας· δύναται δὲ νά ἐκλείψῃ παντελῶς, ἐὰν θελήσωμε νά ἐξαπολύσωμε ἕναν δλοκληρωτικὸ πόλεμο ἐναντίον τῆς. Χωρὶς τὴν ἐκρρίζωσι τῆς φτώχειας, τῆς ἀμάθειας και τῶν ἀσθενειῶν, πού θὰ ἐπιτευχθῇ μὲ μιὰ γενική ἐπίθεσι σὲ παγκόσμια κλίμακα, δὲν μπορεῖ νά ὑπάρξῃ ἐλευθερία και ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Ἡ οικονομική και κοινωνική δικαιοσύνη είναι ή βάση για τὴν Ἐλευθερία και τὴν Εἰρήνη, ή ὁποία μὲ τὴν σειρά τῆς είναι ή προϋπόθεσις για τὴν ἐπίδωσι τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὴν ἀδικία, τὴν βία και τὴν καταπίεσι. Ἡ φτώχεια, ή ἀμάθεια και ή ἀδικία είναι οἱ ἀρνητικοὶ παράγοντες, πού ὀδηγοῦν σὲ ἐπαναστάσεις και δημιουργοῦν πολέμους. Μᾶς χρειάζεται συνεπῶς μιὰ Παιδεία και ἕνα κοινωνικὸ σύστημα πού νά ἐξασφαλίζει ψυχή και ἐλευθερία, οικονομική και κοινωνική δικαιοσύνη· πού νά ἀξιολογῇ καλύτερα τὴν δημιουργική μεγαλοφυΐα τοῦ ἀνθρώπου στὸν τομέα τῆς ἐπιστήμης και τῆς τεχνολογίας· πού νά γνωρίζῃ πῶς νά χρησιμοποιῆ τὰ ἀφθονα ὑλικά ἀγαθὰ. Γιατὶ ὅπως σοφὰ εἶπε ἕνας: ή ἀξία και ή ποιότης μᾶς κοινωνίας δὲν μετράται μὲ τὸ τί ἔχει, ἀλλὰ μὲ τὸ τί κάνει μὲ αὐτὰ πού ἔχει. Δὲν είναι τὸ πόσο πλούσιος εἶσαι. Είναι τὸ πῶς μπορεῖς νά μετουσιώσης τὸν ὑλικὸ σου πλοῦτο σὲ ἀνθρώπινες ἀξίες.

Χωρὶς νά ἀποστέρησωμε τὴν πολύτιμη συμβολή τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, δὲν πρέπει νά ἀνεχώμεθα ή μηχανοκρατία νά ἀποσβέση τὸ ἠθικὸ μας ἐνεργητικὸ. Δὲν πρέπει νά γίνωμε Θεοὶ μηχανῶν χωρὶς Θεότητα.

Νά μὴ δινόμαστε στην αὔξησι τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν και ἀνέσεων και ἀφήνωμε ἀστεγὴ τὴν ψυχὴ μας.

Νά συντηροῦμε και συμπληρώνωμε τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Νά ξεχωρίζωμε τὸ πρόσκαιρο ἀπὸ τὸ αἰώνιο.

Νά μὴ νοθεύωμε τίς μεγάλες ἀξίες.

Νά ὑποτάσσωμε τίς ἐπιθυμίες μας, τίς σκέψεις και τίς πράξεις μας, στίς ἐπιταγές τῆς ἠθικῆς.

Νά τρέφωμε και ζωογονοῦμε τὸ κύτταρό μας μὲ τίς ἀγέραστες και ὑψηλῆς στάθμης ἀξίες.

Νά ἀντλοῦμε δυνάμεις εὐσταθείας ἀπὸ τίς ἀκένωτες δεξαμενές τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἰδανικὸ μας νά είναι νά ξεδιπλώνωμε τὴν ζωὴ μας για μιὰ κοινωνική και γόνιμη ὁρᾶσι και νά ἀνοίγωμε τὰ φτερά μας για νά ὑψωνόμαστε πέρα ἀπὸ τὴν λάσπη και τὴν σκόνη τῆς γῆς.

Νά θέτωμε τὸν ἑαυτὸ μας στην ὑπηρεσία τοῦ πλησίον. Ἐνα τέτοιο πνεῦμα, μιὰ τέτοια εὐρύτερη κοινωνική ἀντίληψις τοῦ καθήκοντός μας δίδει τὸ κλειδί και τὴν λύσι τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Καὶ μόνο ἔτσι δλοκληρῶνεται ή εὐγενῆς ἀποστολή και ὁ ὑψηλὸς προορισμὸς μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Άλεξίου Ι. : Μορφές 1965
2. Βρυζάκη Ε. : Ἡ τεχνική καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου (Περιοδικὸ «Συζήτησις»)
3. Ἐλεπούλου Καλλιρ. : Ὁ Σύγχρονος Πολιτισμὸς καὶ ἡ Ἐκπαίδευσις 1929
4. Ἐλεπούλου Καλλιρ. : Οἱ Ἑλληνεὶς Κλασικοὶ εἰς τὰ γυμνάσια 1930
5. «ΖΩΗ» : Ὁρθοσκευτικὴ ἔφημερις 30-10-1963
6. Hilton A.M. : Τοῦ ὄψους ἢ τοῦ βάθους; ἔφημ. «Ἐλευθερία» 28-11-63
7. Κασιγόνη Ἄγγ. : Ἡ ζωὴ ὅπως τὴν ἔνοιωσα 1937
8. Κίτσου Κων. : Ὁ Σωκράτης ξαναζεῖ στὴν ἐποχὴ μας
9. Κοραῆ Ἀδαμ. : Πολιτικαὶ παραινήσεις πρὸς τοὺς Ἑλληνας
10. Κουλούκη Γ. : Ἡ ἀγωγή τῆς ἀπλότητος 1964
11. Κουλούκη Γ. : Ἡ Παιδεία καὶ ἡ ἐποχὴ μας (Ἐπιστημονικὸν Βῆμα τοῦ Διδασκάλου) 1960
12. Κυριαζοπούλου Γ. : Αὐτοματοποιήσις τῆς Τεχνικῆς καὶ Ἀνθρωπισμὸς 1961
13. Ξηροτύρη Ἡλία : Ἐμπειρικὴ καὶ Ἐπιστημονικὴ Παιδαγωγικὴ 1960
14. Παπαγιωτοπούλου Μ. : Προϋποθέσεις ἀνόδου Ἐφημ. «Ἐλευθερία» 1964
15. Παπανούτσου Εὐαγγ. : Ἡ Τεχνικὴ Πρόοδος Ἐφημ. «Βῆμα» 1965
16. Τζόνσον : Τὸ μήνυμα τοῦ Τζόνσον Ἐφημ. «Ἐλευθερία» 19-9-63
17. Χαραλαμποπούλου Ι. : Τεχνικὴ καὶ Ἀνθρωπιστικὴ ἀγωγή. Περιοδ. «Σχολεῖο καὶ Ζωή» 1963

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

«Παιδεία καὶ Ζωή»
«Συζήτησις»

